

HOLLANDO-SLAVICA I: GRONINGEN EN HET OUDRUSSISCHE VERDRAG VAN 1229

door Jos Schaeken

Voorwoord

In oudere wetenschappelijke tijdschriften vind je ze nog, de "Blattfüller", de "Lesekörner", de "Sparsa". Het zijn kleine stukjes over van alles en nog wat: de etymologie van één woord, de formulering van een probleem, een verwijzing naar een zeldzaam boek, een kanttekening bij een ander artikel, een losse waarneming waar iemand misschien iets mee kan doen, enzovoort.

Om de een of andere reden is deze traditie verloren gegaan. Ligt het aan de redacties van tijdschriften die er vaak strikte regels op na houden als het gaat om de lengte van een artikel? Ligt het aan de universitaire wetenschappers die ieder jaar een bepaalde hoeveelheid gedrukt papier moeten produceren? Of is het papier simpelweg minder schaars geworden? Hoe dan ook, de reeks "Hollando-Slavica" is bedoeld om de traditie nieuw leven in te blazen.

De serie wordt opgedragen aan professor Reinier van der Meulen (1882-1972), bekend om zijn werk over Nederlandse leenwoorden in het Russisch. Zijn belangrijkste boeken zijn *De Hollandsche Zee- en Scheepstermen in het Russisch* uit 1909 en als vervolg hierop *Nederlandse woorden in het Russisch* uit 1959. De naam "Hollando-Slavica" is ingegeven door Van der Meulens driedelige reeks "Hollando-Russica" in *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* (1909-1911). Eerlijk gezegd is de titel "Hollando-Slavica" veel te vaag voor de eerste stukjes in deze serie. Ze behandelen namelijk onderwerpen die zo dicht bij huis zijn, dat ze eigenlijk "Groningensia-Russica" zouden moeten heten.

Groningensia-Russica

Als het gaat om de eerste Nederlandse leerstoelen op het gebied van de slavistiek, dan komt Groningen pas op de vierde plaats. Leiden kreeg in 1913 Nicolaas van Wijk als eerste gewoon hoogleraar, Amsterdam in 1945 Bruno Becker, Utrecht in 1964 Jan Meijer en Groningen in 1968 André van Holk. Zoek je naar de eerste contacten tussen vertegenwoordigers van deze steden en Rusland, dan denk je meteen aan de relatie tussen Amsterdam en Peter de Grote aan het eind van de zeventiende eeuw. Als vroegste contact wordt ook vaak de komst van Hollandse kooplieden in Archangel in de tijd van Ivan de Verschrikkelijke (1533-1584) genoemd. Deze opvatting lees je bijvoorbeeld bij V.G. Spirin in de inleiding tot de catalogus *Russen en Nederlanders* (1989).

Maar je kunt veel verder terug in de geschiedenis en wel tot 1229. In dat jaar duikt de naam Groningen op in een Oudrussisch document, het zogeheten Verdrag van 1229.

Het Verdrag van 1229

Een duidelijkere titel voor dit verdrag is: "Het Verdrag van Mstislav Davidovič van Smolensk met Riga en de kust van Gotland". In ongeveer 1600 woorden worden hierin de rechten en plichten opgesomd van kooplieden uit het Westen en Russen die handel drijven in Smolensk via de route Visby op Gotland en Riga. Het Verdrag is bewaard in twee Oudrussische versies, de Gotland-versie en de Riga-versie. Van beide versies bestaan drie copieën, aangeduid met de letters A, B, C (Gotland-versie) en D, E, F (Riga-versie). Het ziet er naar uit dat de versies verschillende vertalingen zijn van een Duits of Latijns origineel dat tot nu toe niet is gevonden.

Het Verdrag is vooral belangrijk voor historici en taalkundigen. Voor letterkundigen moet beslist de openingszin geciteerd worden: *Что са дѣстѣ по вѣрѣмьнемѣ, то ѿидето по вѣрѣмьнемѣ* (copie A). Hiermee wordt bedoeld dat de dingen door de tijd vergeten worden als ze niet worden opgeschreven (letterlijk: "Wat mettertijd gedaan wordt, dat vergaat mettertijd"). Historici krijgen via het Verdrag gedetailleerde informatie over de sociaal-economische verhoudingen tussen de Westerse en Russische handelspartners. Zo wordt verteld over het betalen en innen van schul-

den, over de geldigheid van vonnissen en over tol- en invoerrechten. Ook de straffen die er op verschillende vergrijpen staan worden vermeld. Als je een vrije man vermoordt, dan kost je dat tien zilveren grivna's; een lijfeigene kost slechts één grivna. En als je een vrije vrouw verkracht "а бодѣтъ прѣже на неи не былѣ сорома" (copie A), dan moet je vijf zilveren grivna's neerleggen; een vrouw "met schande" ("първѣ на нѣи сѣрѣмѣ былѣ") is natuurlijk goedkoper (één grivna). Ook de verkrachting van een slavin kost je één grivna, maar dat moet dan wel bewezen worden door getuigen ("а бодоуть на <на> него послосуи").

Taalkundig gezien is vooral copie A interessant. De citaten hierboven geven al aan dat je met sommige letters creatief moet omspringen om het woord te herkennen. Zo kunnen ъ, е en ѣ op het eerste gezicht vrij met elkaar uitgewisseld worden (vergelijk in de aangehaalde zinnen *вѣрѣмьнемѣ* met *вѣрѣмьнемѣ* en *на неи* met *на нѣи*). Dit gebeurt ook bij de letters ъ en о (vergelijk *сорома* en *сѣрѣмѣ* = MSR *срам* (Modern Standaard Russisch)). Als je goed kijkt, blijkt er wel degelijk een systeem achter deze spellingsvarianties te zitten. Ook vind je in de tekst een paar locale (westelijke) trekjes zoals *оу-* aan het begin van een woord waar je *в(ъ)-* zou verwachten (bijvoorbeeld *оузати* = MSR *взятъ*).

Bernard en Volker uit Groningen

Copie A van het Verdrag sluit als volgt af: "Deze oorkonde is bekrachtigd door het zegel van alle kooplieden. Deze kwestie zijn overeengekomen de wijze kooplieden: Regenbode, Dethard, Adam (dat waren burgers op de Gotische oever); Membern, Fredrik, Dumbe [?] (die kwamen uit Lübeck); Hendrik Goot [Готъ], Hildeger (die twee kwamen uit Soest); Konrad Schele [Шхель] en Johan Kind [Кинтъ] (die twee kwamen uit Münster); Bernard en Volker (die twee kwamen uit Groningen); Ermbrecht en Albrecht (die twee kwamen uit Dortmund); Hendrik Zeisig [Цижикъ] (uit Bremen); Albrecht Sluk [Слоукъ], Bernard en Walter en Albrecht de voogd [форотъ] (dat waren burgers in Riga); en vele andere wijze goede mensen".

De Westerse steden die genoemd worden waren alle lid van de Hanze: Lübeck, Soest (in Duitsland), Münster, Dortmund, Bremen en natuurlijk ook Groningen. In copie A staat er om precies te zijn: "Бернарь ѿдѣ Вълкеръ (та два была изъ Грюнигъ)". Dezelfde tekst met hier en daar een andere spelling vind je in de copieën B en C. In de Riga-versie heet Bernard Берникъ en heet Groningen Гроули in de copieën D en E en Глугли in F. Waarschijnlijk zijn Гроули en Глугли gewoon schrijffouten. Onder de oudste vermeldingen van "Groningen" (sinds 1040) vind je niets wat op deze vreemde spellingen lijkt. Daar komt nog bij, dat in de Riga-versie ook namen van andere steden worden verhaspeld (zo heet Bremen in copie F Драмъ).

Opvallend is het woordje ѿдѣ (Бернарь ѿдѣ Вълкеръ"), dat in het Oudrussisch uitsluitend voorkomt in de Gotland-versie van het Verdrag, en dan alleen nog maar in het boven vertaalde slot. Het lijkt op het Duitse woord *oder* maar dat is nooit in de betekenis van 'en' gebruikt. Je kunt een scenario bedenken waarin een Rus een Latijns origineel vertaalde en tussen de Duitse namen het Duitse 'en' wilde gebruiken. Daarbij haalde hij *und* en *oder* door elkaar. Dat is nou wat je noemt een "Verlegenheitslösung".

Nog verder terug

De vermelding van de Groningse Bernard en Volker in het Verdrag van 1229 is het eerste schriftelijke bewijs van handelsbetrekkingen tussen Nederlanders en Russen. Maar als het om andere tastbare bewijzen gaat, kun je nog verder terug in de geschiedenis en ook dan kom je Groningen weer tegen. In de stad Lodejnoe Pole, gelegen tussen de Noordrussische Ladoga- en Onega-meren, zijn munten opgegraven die in Groningen (en ook in de hanzesteden Staveren en Deventer) zijn geslagen in het midden van de elfde eeuw. Op het moment dat dat gebeurde zat dus Grigorij in Novgorod het evangelie voor Ostromir te kopiëren en werden de eerste overgeleverde berkebastbriefjes op de grond gegooit.

Literatuurverwijzingen

Een korte biografie en bibliografie van R. van der Meulen is te vinden in: A.H. van den Baar, "The history of Slavic studies in the Netherlands", *Beiträge zur Geschichte der Slavistik in nichtslawischen Ländern* (red. J. Hamm en G. Wyrzems), Wien, 1985, 346-349. Van der Meulens "Hollando-Russica" is verschenen in *TNTL* 28, 1909, 206-214; 29, 1910, 247-260; 30, 1911, 137-160. (Het is de bedoeling dat in deze serie een volledige bibliografie van Van der Meulen verschijnt.)

De beste uitgave van het Verdrag van 1229 is: T.A. Sumnikova en V.V. Lopatin (red. R.I. Avancsov), *Смоленские Грамоты XIII-XIV веков*, Moskva, 1963, 18-62. Een Duitse vertaling is te vinden in: K. Höhlbaum, *Hansisches Urkundenbuch* I, Halle, 1876, 72-79.

Over vorm en betekenis van het Duitse *oder* ten tijde van het Verdrag zie met name: J.E. Härd, *Mittelniederdeutsch 'oder', 'oft' und Verwandtes. Eine chronologische und dialektgeographische Untersuchung*, Göteborg, 1967.

De catalogus *Russen en Nederlanders. Uit de geschiedenis van de betrekkingen tussen Nederland en Rusland 1000-1917*, 's-Gravenhage, 1989 is geschreven door J.J. Driessen. Historische werken waarin de vermelding van Groningen in het Verdrag van 1229 wordt genoemd zijn bijvoorbeeld: H.A. Wijnne, *Handel en ontwikkeling van de stad en provincie Groningen*, Groningen, 1865, 8; P.J. Blok e.a., *Oorkondenboek van Groningen en Drante*, Groningen, 1896, 58; P.A. Meilink, *De Nederlandse Hanzesteden tot het laatste kwartaal der XIVe eeuw*, 's-Gravenhage, 1912, 7-8, 79; H.P.H. Jansen, "Handel en Nijverheid 1000-1300", *Algemene geschiedenis der Nederlanden* 2, Haarlem, 1982, 181. Over de oudste attestaties van "Groningen" zie: R.L. Künzel e.a., *Lexicon van nederlandse toponemen tot 1200*, Amsterdam, 1988, 155. Afbeeldingen van de genoemde munten zijn te vinden in: *Russen en Nederlanders*, 1989, 25; J.W. Boersma, "De archeologie van protohistorisch Groningen", *Groningen 1040. Archeologie en oudste geschiedenis van de stad Groningen* (red. J.W. Boersma e.a.), Bedum, 1990, 45.

Bolsjoj RUSSISCH STUDEREN

Op universitair niveau

In Moskou en Petersburg

Moskou gedurende het hele jaar, van 3 weken tot 6 maanden.
3 weken cursus + onderkomen in flat Marchi
bij metrohalte Leninski Prospekt en het Gorki Park: v.a. f 770,-

Hooggekwalificeerde docenten met vijf jaar lange ervaring
in het lesgeven aan Nederlandse studenten.

Lessen op 3 à 4 niveau's in kleine groepen.

Mogelijk om (tijdelijk) bij gastgezin te wonen.

Zeer voordelige kamers in centrum van Moskou & Petersburg,

1 maand v.a. f 350,-

Vliegtickets (individueel) v.a. f 695,-

BEL VOOR FOLDER: 020-627.23.82 (9-14 UUR)

KERKSTRAAT 286-SOUS AMSTERDAM, OPEN VAN 9-14 UUR
MARCHI-INTENSIV HEET NU: BOLSSJOJ REIZEN.